

УДК 351.77(477)

ПРАКТИКА ПРИЙНЯТТЯ ЕТИЧНИХ КОДЕКСІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ ТА В ІНШИХ КРАЇНАХ

Вступ. У сучасних умовах розвитку медичної допомоги актуальним є розробка та впровадження етичних кодексів лікаря та медичної сестри. Така практика вже має місце в деяких країнах світу; основою прийняття етичних кодексів є розробка такого міжнародного кодексу. Етичні кодекси, з одного боку, мають загальний характер, з іншого – конкретизують обов'язки лікаря по відношенню до пацієнта, визначають відносини між лікарями, місце лікаря в суспільстві, засади його професійної діяльності. Порівняльний аналіз етичних кодексів свідчить про неоднозначність підходів щодо формування їх положень, широке або вузьке розуміння етичних засад надання медичної допомоги пацієнту. Зазначена проблематика потребує порівняльного аналізу етичних кодексів та пропозицій щодо їх впровадження.

Стан дослідження. Позитивна практика прийняття етичних кодексів медичних працівників, зокрема лікарів та медичних сестер, фармацевтів, аналізується фахівцями ще недостатньо повно. У фаховій літературі здебільшого визначається етика взаємовідносин між лікарями та пацієнтами. До проблематики необхідності розробки етичних кодексів звертаються лише деякі науковці (Ю. Колісник-Гуменюк, Р. Майданик, О. Рогова, І. Сенюта, Г. Стеценко, Н. Спиця). Розкриття практики створення та змісту етичних кодексів у медичній галузі є актуальною проблемою.

Мета. Поставлено завдання проаналізувати основні положення етичних кодексів лікаря та медичної сестри, які розроблені в різних країнах, здійснити їх порівняльний аналіз із аналогічними кодексами, що розроблені в Україні, навести пропозиції щодо вдосконалення наведеної практики.

Виклад основного матеріалу. Перший міжнародний кодекс медичної етики був прийнятий 3-ю Генеральною асамблеєю ВМА у 1949 р. (Лондон, Англія), доповнений на 22-й Всесвітній медичній асамблеї у 1968 р. (Сідней, Австралія) та 35-й Всесвітній медичній асамблеї у 1983 р. (Венеція, Італія). Він вказує на найвищі стандарти професійної діяльності; застерігає від впливу фінансових інтересів на виконання обов'язків; визначає неетичні види лікарської діяльності (самореклама, отримання винагороди тільки за передачу чийось рекомендацій тощо); необхідність діяти тільки в інтересах пацієнта та на його користь; дотримуватися великої обережності, поширюючи відкриття, нові техніки або лікувальні методики; зберігати конфіденційну інформацію свого пацієнта; вести себе по відношенню до своїх ко-

лег так, як він хотів би, щоб вони вели себе по відношенню до нього; не переманювати пацієнтів у своїх колег; дотримуватися принципів Женевської декларації, прийнятої Генеральною Асамблеєю ВМА [1].

Практика прийняття етичних кодексів дістала поширення у країнах світу, зокрема в Росії, Польщі, Німеччині, Франції, Фінляндії, США, Італії, Молдові, Татарстану та інших.

Кодекс професійної етики лікаря Лікарського ордену Франції включає 5 розділів: 1. Основні обов'язки лікаря. 2. Обов'язки по відношенню до пацієнта. 3. Відносини між лікарями і відносини між лікарями і представниками інших медичних професій. 4. Виконання професійної діяльності. 5. Інші положення. Усього 112 статей.

Варто відмітити такі обов'язки лікаря, як рівне та однакове становлення до лікування будь-якої людини, якими б не були її походження, звичаї, сімейний стан, приналежність до певної етнічної групи, нації чи релігії, його тілесні недоліки або стан здоров'я, репутація, якими б не були почуття, які лікар міг би відчувати по відношенню до цієї людини; заборона прийняття участі в комерційній діяльності, будь-якого обману, зловживання розцінками або неточної вказівки отриманих гонорарів; утримання від будь-яких дій, які можуть завдати шкоди репутації професії, навіть якщо ці дії здійснюються поза рамками його професійної діяльності.

Заслужують на увагу положення Кодексу про відношення до пацієнта: забезпечити йому лікування відповідно до сучасних знань, спираючись на наукові методи лікування; формулювати призначення достатньо ясно, для їх правильного розуміння; рішення про обмеження або припинення лікування повинно бути мотивованим; не піддавати пацієнта необґрунтованому ризику як під час досліджень, так і під час терапії; в разі фатального прогнозу повідомити йому це з обережністю.

В інтересах пацієнта в разі потреби лікар повинен забезпечити його консультуванням іншого лікаря; повідомити про хід та наслідки лікування; якщо за підсумками консультації думки консультанта і лікаря сильно розрізняються, хворий повинен бути про це поінформований; якщо для хворого або його близьких важливим є думка консультанта, лікуючий лікар у праві припинити виконувати ним ім призначення.

Під час виконання професійної діяльності лікар повинен здійснювати лікування в обладнаному приміщенні, оснащеному тими технічними засобами, які достатні для проведення медичних втручань. Лікар повинен піклуватися про стерилізацію та зне-

зараження медичних інструментів і пристроїв, їх подальше знищення відповідно до нормативних вимог.

Підкреслено, що медична практика включає в себе складання висновків і документів відповідно до законодавчих та нормативних актів. Діагнози, рекомендація або виданий лікарем документ повинні бути написані розбірливо французькою мовою і датовані, підписані лікарем, його ідентифікувати. Лікар може видати переклад документа на мові пацієнта.

У Кодексі конкретизовано умови відкриття медичного кабінету і здійснення амбулаторної практики; із зазначенням отримання дозволів; надписами, проведенням експертиз; заборони лікарям працювати в одному приміщенні, щоб не було плутаними в населення; встановлена заборона лікарю, який здійснює контроль за наданням медичної допомоги, крім невідкладних випадків, бути одночасно по відношенню до пацієнта його лікарем.

Варто відмітити, що цей Кодекс професійної етики відносить медицину до некомерційної діяльності, і лікарям забороняються будь-які прямі або непрямі дії рекламного характеру. Лікар не повинен поширювати інформацію рекламного характеру щодо себе, організації, в яких він працює, або з якими співпрацює. Медичним працівникам забороняється поширення з метою отримання прибутку медичних препаратів та інших товарів. Лікарю також забороняються дії, що дають можливість пацієнту отримати необґрунтовані матеріальні пільги. Згода ж лікаря на отримання грошової винагороди від пацієнта за консультації або медичне втручання розцінюється як порушення Кодексу [2].

Зазначена характеристика змісту Кодексу свідчить про його важливість як для пацієнта, так і для лікаря, відносин між ними, забезпечення коректної та компетентної допомоги хворому, лікарської таємниці, поваги до лікарської професії, підтримання її авторитету та високого рівня.

Кодексом медичної етики Американської медичної асоціації проголошенні її принципи, які є стандартами та визначають основи поведінки лікаря. Вони вказують на призначення лікаря: надання медичної допомоги; необхідність підтримувати стандарти професіоналізму, бути чесним у всіх професійних взаємовідносинах; повідомляти відповідні організації про лікарів, які мають недостатню компетентність, займаються обманом; поважати закон, права пацієнтів, колег та інших фахівців у галузі охорони здоров'я та захищати конфіденційність пацієнтів та конфіденційність у межах обмежень закону; продовжувати вивчати, застосовувати та розвивати наукові знання, поновлювати медичні знання; зробити відповідну інформацію доступною для пацієнтів, колег та громадськості; забезпечувати вільний доступ населення до медичного обслуговування та медичної допомоги; брати участь у діяльності, що сприяє поліпшенню громадського здоров'я; бути відповідальним перед пацієнтом [3]. Варто зауважити, що принципи медичної етики фактично вперше наводяться в цьому кодексі.

Громадкістю православних лікарів Російської Федерації розроблений Кодекс професійної етики православного лікаря. Він містить загальні положення,

визначає взаємовідносини лікаря і пацієнта та взаємовідносини медичних працівників, умови участі лікаря в науково-дослідницькій діяльності та місце лікаря в суспільстві. Аналіз його змісту свідчить про його створення відповідно до положень Міжнародного кодексу етичної етики; підкреслюється заснування професійної етики ортодоксального лікаря на релігійних засадах. До особливостей змісту Кодексу віднесемо застереження про те, що відповідно від своїх релігійних і моральних переконань православний лікар має моральне право відмовитись від проведення операції з припинення вагітності та стерилізації пацієнтів; не брати участь у процедурах, пов'язаних із штучним заплідненням; у діях, які принижують гідність людини; у вилученні органів або тканин із метою їх трансплантації після смерті людини в разі відсутності під час її життя згоди на такі дії; повинен усвідомлювати свою відповідальність за дії, пов'язані з геномом людини та ін. [4].

На думку більшості дослідників, Кодекси медичної етики повинні бути єдиними для всіх медичних працівників незалежно від їх релігійної приналежності.

Етичний кодекс лікаря Республіки Татарстан наводить чіткі моральні орієнтири професійної діяльності, покликаний сприяти консолідації лікарської спільноти, підвищенню престижу і авторитету лікаря в суспільстві, включає в себе правила поведінки, що визначають моральне ставлення лікарів до свого професійного боргу. У ньому зазначено, що він є нормативним, але не правовим актом, містить формально-визначені моральні правила, дотримання яких є умовою професійного і кар'єрного зростання, а також наполегливою вимогою суспільства до представників соціально значущої професії. Метою кодексу є встановлення етичних норм, правил професійної поведінки, вимог до зовнішнього вигляду лікаря; етичних норм, якими повинні керуватися лікарі по відношенню до медичних сестер, молодшого медичного персоналу, пацієнта; етику взаємин з колегами та громадкістю [5].

Етичний кодекс медпрацівника і фармацевта Молдови встановлює правила поведінки медичних працівників і фармацевтів із метою попередження порушень виконання ними службових обов'язків і захисту прав пацієнтів, а також норми колегіальної поведінки. Зокрема, медпрацівники повинні надавати пацієнтам повну інформацію про стан їх здоров'я і етапи лікування, а у випадку несприятливих наслідків – надавати психоемоційну підтримку, забезпечувати конфіденційність інформації, яка отримана під час медичних досліджень [6].

Перший Етичний кодекс лікаря України був прийнятий на Всеукраїнському з'їзді лікарських організацій та X З'їзді Всеукраїнського лікарського товариства (ВУЛТ) в м. Євпаторії 27.09.2009 р. Він містить 8 розділів, аналіз їх змісту показує, що, з одного боку, він відповідає основним засадам аналогічного міжнародного кодексу, з іншого – містить такі новели, як наукові дослідження за участю пацієнта, медичні новітні медичні технології, лікарська інформація [7].

Сьогодні українськими науковцями та фахівцями здійснюються розробки етичних кодексів, які охоплюють широке коло взаємовідносин лікаря і пацієнта.

Зокрема, Етичний кодекс українського лікаря містить загальні положення з визначення таких термінів, як «лікар», «пацієнт», «компетентність пацієнта», «конфіденційність», «угода про надання медичної допомоги» та ін. Зазначається, що норми Кодексу не відмінюють і не замінюють положень чинного законодавства, а тільки доповнюють і конкретизують його. Підкреслюється, що Етичний Кодекс українського лікаря діє на всій території України, є чинним для всіх лікарів, які є членами професійних лікарських об'єднань і працюють у лікувальних установах, незалежно від джерела фінансування та форми власності. Кодекс містить такі розділи: основні принципи медичної етики та деонтології; зобов'язання лікаря щодо пацієнта; взаємовідносини і взаємодія медичних працівників та представників інших професій; виконання професійних обов'язків. Серед зобов'язань лікаря щодо пацієнта виділимо: конфіденційність інформації щодо стану пацієнта; невтручання в його приватне життя; одержання добровільної згоди пацієнта на медичні процедури; визначення випадків відмови лікаря від надання медичної допомоги. До основних обов'язків лікаря віднесено: межі компетенції лікаря; відповідність умов надання медичної допомоги; підтримання професійної компетентності; складання професійних висновків; виконання професійних обов'язків у галузі експертної медицини; проведення досліджень і випробувань на замовлення фірм [8, с. 37–54].

З урахуванням міжнародних правових актів та інших документів у сфері медичної етики, зокрема Кодексу професійної етики медичних сестер Міжнародної ради медичних сестер, Морального кодексу медсестер Американської асоціації медсестер, Етичного кодексу медичної сестри Росії, сестринської Клятви Флоренс Найтінгейл, розроблений Етичний кодекс медичної сестри [9, с. 4]. Він включає такі важливі питання, як визначення медичної сестри як особистості з високими моральними якостями, загальною освіченістю, професійною ерудицією, майстерністю; зазначається, що її етичною основою є гуманізм та милосердя, повага до невід'ємних прав людини і громадянина. Кодекс містить положення про право пацієнта на якісну медичну допомогу; професійну компетентність медсестри; повагу медсестри до прав пацієнта та забезпечення його прав на інформацію; повагу до своєї професії, взаємовідносини з колегами, гарантії і захист законних прав медичної сестри. Новелами українського кодексу медичної сестри у порівнянні з іншими етичними кодексами у сфері охорони здоров'я є норми про професійні медсестринські організації, їх взаємозв'язок. Зауважимо, що фактично єдиною нормою з конкретним змістом є ст. 21 «Відповідальність за порушення Етичного кодексу», в якій встановлено про застосування в разі порушення медсестрою етичних норм Кодексу таких стягнень: 1) зауваження; 2) попередження про неповну професійну відповідність; 3) припинення членства в Асоціації на строк до 1 року; 4) повідомлення в місцеві та центральні керівні органи охорони здоров'я про факти порушення Етичного Кодексу [10].

У фаховій літературі вказується на: рекомендаційний (факультативний) характер та абстрактність норм етичних кодексів, що потребує їх розробки і ухвалення у встановленому законодавством порядку [11, с. 36]; їх затвердження в якості підзаконного акту [12, с. 40]. Вважаємо висловленні погляди доцільними та вартими уваги.

Висновки. Необхідність широкого впровадження в практику медичної допомоги етичних кодексів медичних працівників зумовлюється розглядом ними важливих питань, що не піднімаються і не вирішуються законодавчими актами в медичній галузі: відносини етичного характеру між лікарем і пацієнтом, між лікарями в разі надання допомоги одному пацієнтові, професійні обов'язки лікаря по відношенню до пацієнта і щодо виконання своїх повноважень, запобігання корупційних проявів у медичній професії. Порівняльний аналіз етичних кодексів медичних працівників інших країн, зокрема Французької республіки та України, свідчить про необхідність більш серйозної та ґрунтовної підготовки таких українських документів, перейняття позитивного досвіду зарубіжних країн, більшої конкретизації професійної етичної діяльності лікаря, насамперед у відносинах із пацієнтами. Підтримуємо пропозиції науковців щодо необхідності затвердження етичних кодексів медичних працівників підзаконними актами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Врачи, пациенты, общество. Права человека и профессиональная ответственность врача в документах международных организаций. Киев, 1999.
2. Франция. Кодекс профессиональной этики врача. URL: <http://www.nacmedpalata.ru/?action=show&id=7809>.
3. Ama Code of Medical Ethics. URL: <https://www.ama-assn.org/sites/default/files/media-browser/principles-of-medical-ethics.pdf>.
4. Кодекс профессиональной этики православного врача. URL: http://www.opvspb.ru/library/ofitsialnye_dokumenty/kodeks_professionalnoy_etiki_pravoslavnogo_vracha/.
5. Етичний кодекс лікаря Республіки Татарстан. URL: <http://minzdrav.tatarstan.ru/file/File/kodeks.pdf>.
6. У медработников Молдовы появится Этический кодекс. URL: https://noi.md/ru/news_id/206458.
7. Етичний кодекс лікаря. URL: http://meduniv.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=197&Itemid=206&lang=uk.
8. Спиця Н.В. Деонтологія в медицині. Навчально-методичний посібник для студентів II курсу медичних та фармацевтичних факультетів. Запоріжжя: ЗДМУ, 2017. 60 с.
9. Колісник-Гуменюк Ю. Концептуальні основи формування професійно-етичної культури майбутніх медиків. Педагогіка і психологія професійної освіти: наук.-метод. журнал. 2011. № 5. С. 23–32.
10. Етичний кодекс медичної сестри України. URL: <http://uamed.net/dok/codex2.html>.
11. Рогова О.Г. Застосування етичних кодексів у медицині. Вісник Академії адвокатури України. 2012. Число 2. С. 30–38.
12. Стеценко С.Г. Медичне право України: підручник. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 507 с.

Терзі О.О. ПРАКТИКА ПРИЙНЯТТЯ ЕТИЧНИХ КОДЕКСІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ ТА В ІНШИХ КРАЇНАХ

Розглянуто міжнародний досвід практики створення етичних кодексів у сфері охорони здоров'я. Розкрито їх структуру і основні положення. Зазначено на необхідності застосування такого досвіду інших країн світу. Здійснено дослідження змісту етичних кодексів лікаря та медичної сестри в Україні. Вказано на необхідність їх прийняття як підзаконних актів.

Ключові слова: Міжнародний кодекс медичної етики, Кодекс професійної етики лікаря Франції, етичний кодекс лікаря, етичний кодекс медичної сестри, професійна діяльність лікаря.

Терзи Е.А. ПРАКТИКА ПРИНЯТИЯ ЭТИЧЕСКИХ КОДЕКСОВ В СФЕРЕ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В УКРАИНЕ И В ДРУГИХ СТРАНАХ

Рассмотрен международный опыт практики создания этических кодексов в сфере здравоохранения. Раскрыта их структура и основные положения. Указана необходимость применения такого опыта других стран мира. Проведено исследование содержания этических кодексов врача и медицинской сестры в Украине. Указана необходимость их принятия как подзаконных актов.

Ключевые слова: Международный кодекс медицинской этики, Кодекс профессиональной этики врача Франции, этический кодекс врача, этический кодекс медицинской сестры, профессиональная деятельность врача.

Terzi O.O. THE PRACTICE OF ADOPTING ETHICAL CODES IN THE SPHERE OF HEALTHCARE IN UKRAINE AND OTHER COUNTRIES

The international experience of the practice of creating ethical codes in the sphere of health protection is considered. Their structure and basic provisions are revealed, namely: the first international code of medical ethics, adopted by the 3rd General Assembly of the VMA in 1949, the Code of Professional Ethics of the Doctor of the Medical Order of France, the principles of the Code of Medical Ethics of the American Medical Association, the Code of Professional Ethics of the Orthodox the doctor of the Russian Federation, the Ethics Code of the doctor of the Republic of Tatarstan, the Ethics Code of the medical expert and the pharmacist of Moldova.

It is concluded that the ethical code on the one hand is general, on the other - it specifies the duties of the doctor in relation to the patient, determines the relationship between doctors, the place of the doctor in society, the basis of his professional activities. A comparative analysis of such ethical codes indicates the ambiguity of approaches to formulating their provisions, broad or narrow understanding of the ethical foundations of providing medical care to the patient. It is pointed out the necessity of using such experience in other countries of the world.

The study of the content of the ethical codes of a physician and nurse in Ukraine is conducted. In particular, it was established that the norms of the Ethical Code of the Ukrainian doctor do not cancel and do not replace the provisions of the current legislation, but only supplement and specify it. It is emphasized that the Ukrainian Code of Ethics operates throughout Ukraine, is valid for all doctors who are members of professional medical associations and work in medical institutions, regardless of the source of funding and ownership. The main sections of the Code are presented: principles of medical ethics and deontology; doctor's commitment to the patient; the relationship and interaction of medical workers and representatives of other professions; performance of professional duties. Among the obligations of the doctor concerning the patient is allocated: confidentiality of information about the patient's condition; non-interference in his private life; obtaining voluntary consent of the patient for medical procedures; determination of cases of refusal of the doctor to provide medical care.

The conclusion is made on the necessity of widespread introduction into the practice of medical care of ethical codes of medical workers, determined by solving them important issues that are not raised and not resolved by legislative acts in the medical sector, namely: ethical relations between the doctor and the patient, between the doctors in case of assistance one patient, professional duties of the doctor in relation to the patient and in relation to fulfillment of his powers, prevention of corruption manifestations in the medical profession.

A comparative analysis of the ethical codes of health workers from other countries, in particular the French Republic and Ukraine, indicates the need for more serious and thorough preparation of such Ukrainian documents, the adoption of positive experience of foreign countries, greater clarification of the professional ethics of the doctor, especially in relations with patients. We support the proposals of scientists on the need for approval of ethical codes of medical workers by subordinate acts.

Key words: the International Code of Medical Ethics, the Code of Professional Ethics of the French doctor, the ethical code of the doctor, the ethical code of the nurse, the professional activity of the doctor.